

Лидија ТОМИЋ*

ПОЕТИКА СКАЗА У ПРОЗИ СТЕФАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ

Сажетак: Поетика сказа у прози Стефана Митрова Љубише односи се на специфичности усмених облика казивања у умјетничком тексту. У питању су модуси изражавања или облици приповиједања којима се грађа анегдоте, легенде, предања, као и теме везане за живот ликова у друштвеним оквирима Боке Которске и Црне Горе, конституишу према гласу приповједача и ликова. Поетика сказа у прози овог писца се, стога, остварује између ауторове усмјерености на ликове и догађаје из прошлости, с једне стране, и стварности приче у којој се Љубишин приповједач и ликови остварују реалистички мотивисаним приповиједањем људских судбина, обичаја, нарави, с друге стране.

Кључне ријечи: *сказ, ѝрича, ѝријовијестѝ, ѝријовједач, усмена народна ѝтрадиција, ѝовор, језик, ѝријовједачки ѝосѝуѝак, нараѝивни сказ, инѝерѝре-ѝаѝивни сказ*

Полазиште у тумачењу поетике сказа у прози Стефана Митрова Љубише налазимо у Ејхенбаумовом схватању аутора и разумијевању „принципа организовања којим се мање или више ствара илузија сказа“¹. Ријеч „илузија“ упућује на реалистичку мотивацију приповиједања и стварност приче, али и на „методе сказа“², односно „манере сказа“ којима се диференцира нарација и интерпретација. Нарација укључује „шале, каламбуре по смислу, и друго“, а интерпретација — „поступак мимике речи и геста“, уз „комичне артикулације, гласовне каламбуре, каприциозне синтаксичке ситуације,

* Проф. др Лидија Томић, Универзитет Црне Горе, Филолошки факултет, Никшић

¹ Борис Ејхенбаум, „Како је написан Гогољев ‘Шињел’“, *Лейойис Маѝице срѝске*, 143, књ. 400, св. 5 (1967), с. 398.

² Исто.

итд.³ С обзиром на то да Ејхенбаум сматра да је „основа Гогољевог текста — сказ, да се његов текст гради од живих говорних представа и говорних емоција“⁴, прозу С. М. Љубише посматрамо у односу на то одређење, али у складу с тежиштем усмене традиције у ауторовој визији народног живота. Имајући у виду да приповиједање Стефана Митрова Љубише садржи „неисцрпиво богатство народних изражаја и пучког красноречја“, као и чињеницу „да Љубиша није учио српског језика на реторици књига, већ из устију народа нашега на југу, гдје је матица и ковница пучких умотворина“⁵, идеја Виктора Виноградова да усмено језичко наслеђе није довољан услов казу, говори о томе да „појам сказа не треба темељити на слуховној филологији, већ на ‘синкретичној’, узимајући у обзир све оне конструктивно-језичке елементе, који су у основи лексичке композиције новеле“⁶. Стога, у анализи сказа у питању је уметничка, поетски обликована реалност која не само што има форму „стваралачке индивидуалности“⁷, већ и реалност „индивидуално-уметничких структура у језичком систему“⁸. По предоченом типу приповиједања, „сказ је својеврсна комбинована форма уметничке речи, чија се перцепција остварује на фону сродних конструктивних монолошких форми, које постоје у друштвеној пракси говорних утицаја“⁹. Оријентација на монолошку структура сказа и на сказ као „књижевно-уметничку оријентацију на усмени монолог приповедачког типа“, говори о томе да је „уметничка имитација монолошког говора“ недовољан услов за сказ утолико више уколико се не схвати да сказ „утеловљавајући у себи приповедачку фабулу, као да се ствара у току њеног непосредног говорења“¹⁰. Особине „живог говора“ откривају могућности „помоћу којих се код читаоца изазива представа о говору као нечему што се не ствара у условима писма, већ говора“¹¹. То значи да се стварност обликује кроз

³ Исто.

⁴ Исто, с. 400.

⁵ Стефан Митров Љубиша, *Аутобиографија*, у: *Дјела*, књ. III, Обод, Цетиње — Културни центар, Будва (s. ano), с. 139.

⁶ Viktor Vinogradov, „Problem skaza u stilistici“, *Polja*, LIV, broj 458, jul – avgust (2009), s. 75.

⁷ Исто, с. 85.

⁸ Исто, с. 78.

⁹ Исто.

¹⁰ Исто, с. 81.

¹¹ Исто.

„посредника приповедача (Медиум)“¹², у којем се „уметнички свет аутора представља не као објективно произведен у речи, већ као својеврсно рефлектован у баналности субјективне перцепције приповедача или чак као преображени у низу необичних одраза у огледалу“¹³. Виноградов инсистира на субјективности приповиједања, а Ејхенбаум на „гласовном дејству“, „гласовној семантици“, „гласовном гесту“, ријечју, онеобичавању приповиједања, с „непотребним детаљима“, мимиком, „несигурношћу“ информација које појачавају „илузију стварног догађаја, који је интерпретиран као чињеница, али која приповедачу није позната у свим појединостима“¹⁴. Таквих мјеста налазимо у прози Стефана Митрова Љубише, у примјерима који подразумевају „различите стилистичке функције [...], прилагођене да се употребљавају као композициони фактори нелингвистичког, то јест чисто књижевног карактера“¹⁵. Стога, у прози Стефана Митрова Љубише казивања приповједача и јунака посједују неопходан субјективни тон или „знак структуре сказа“¹⁶.

У савременим студијама сказ се карактерише „као текст наратора, а не текст књижевних јунака“¹⁷, при чему „сказ може бити и део говора јунака, ако је он стављен у позицију другостепеног или трећестепеног наратора, али је тада помоћу њега исказан стил оног који приповеда, а не оног о коме се приповеда“¹⁸. С обзиром на чињеницу да наратор „одређује приповедање“ и да ликови у цјелини могу имати појаву различитих „гласова и маски“, поетику сказа налазимо и у оквиру „типова прозне ријечи“¹⁹, у оквиру Бахтинове идеје о „говорним карактеристикама јунака“, у тексту или ријечима које одражавају „живот језика“. („Ти односи леже у области речи, јер је реч по својој природи дијалошка, и због тога се они морају изучавати помоћу металингвистике, која излази из оквира лингвистике и има самостални предмет и задатак.“²⁰) Однос пој-

¹² Исто, с. 75.

¹³ Исто.

¹⁴ Борис Ејхенбаум, *Наведено дјело*, с. 407.

¹⁵ Viktor Vinogradov, *Наведено дјело*, с. 83.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Тања Поповић, *Стирашеије приповедања*, Службени гласник, Београд, 2011, с. 86.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Јован Делић, „Бахтинова теорија дијалога и питања поетике сказа“, *Књижевна историја*, 100 (1996), с. 629.

²⁰ Mihail Bahtin, *Problemi poetike Dostojevskog*, Nolit, Beograd, 1967, s. 254.

мова и значења ријечи нуди „читав низ најважнијих књижевних појава — *јовор јунака* (и уопште структурисање јунака), *сказ*, *стилска лизација*, *јародија*“, који су „— само различита преламања туђег говора“²¹. Особине „сликарског стила“, које наводи Бахтин, одговарају Љубишином начину приповиједања и то у дијелу који упућује на „*реалистички и критички индивидуализам*, с његовим сликарским стилем и тенденцијом продирања ауторског реплицирања и коментарисања у туђ говор“²².

Проза С. М. Љубише наслеђује народну традицију и приповједачки је дијалогизује темама Паштровића, Боке Которске и Црне Горе. Аутор приповиједа живот ликова, из породичне, социјалне и друштвене перспективе постојања и угла спољашњих утицаја Млетака, Турака и Аустроугара на судбину јунака. Мотиви историјске прошлости, с духом савременог патријархалног живота, народног бића и вриједности, које треба одбранили од нестајања, говоре да су Љубиши „приповијести омилиле с чистоће језика, с народнијех облика, и стога што су огледало народа нашега“²³. Љубиша ослонац у приповиједању налазио је у мотивима народног живота, у историји и фолклору. Тежња да очува „неколико знаменитијех догађаја своје отаџбине“ резултирала је циљем да, како сам каже, „[...] опишем начин живљења, мишљења, разговора, напакон врлине и пороке својијех земљака, па све то да предам потомству онако како сам чуо и упамтио од старијех људи, јер видим да се свакидан те ствари преображују и гину све што је напреднији дотицај и поплавица туђинства“²⁴.

Усмјереност на тематику народног живота упућује на својства фолклорног реализма и миметички начин приповиједања. Међутим, простори „драматичних“ и „потресних ситуација“ у животу ликова опредјељују елементе „живог говора“²⁵, с потенцијалима бајковитих сижеа, али не са срећним исходима. Љубишине приповијести тематизују мотиве зла и добра у оквиру „игре с реалношћу“. Љубишин приповједач ситуира догађаје („Једно вече уз божитње poste, баш у очи Братин-дана годишта 1766, бијаше прекрила магла

²¹ Mihail Bahtin, *Marksizam i filozofija jezika*, Nolit, Beograd, 1980, s. 5.

²² Исто, с. 137.

²³ Стефан Митров Љубиша, *Наведено дјело*, с. 141.

²⁴ Стефан Митров Љубиша, *Приповијести црногорске и јриморске*, у: *Дјела*, књ. I, Обод, Цетиње — Културни центар, Будва (s. apo), с. 20.

²⁵ Љубиша Јеремић, *Глас из времена. Огледи и критике*, БИГЗ, Београд, с. 316.

читаву косу високијех планина које дијеле Црну Гору од Приморја²⁶), односно, „технике засноване на звучној семантици, језичкој имитацији, стилизацији и илузији“²⁷. Љубишине приповијести обилују метафоричним казивањем („Идем трбухом за крухом. Чепљем црну земљу докле она мене“²⁸), употребом архаичних израза („а то ми је стопањица да опростиш“²⁹), искуством Његошевих стихова („Без стеге пучина као стока без чобана“³⁰), као и модели махипотетичног говора („Да ми се тамо увући пак прозвати царем Петром, лако бих народ зачарао, пак дао доста посла и Турчину и Млечићу“³¹). Љубишин приповједач не говори у једном тону, његово казивање се прилагођава тренутку и доживљајима ликова којим исказују себе („Прођи се од мене, ђаволе, вјечна ти мука! Ово је народ opak и злу свакоме навикао, а ја сирак, празнов, безаплећа, пак ми се неће гроба знати. Али камо ћу?“³²). Мисао приповједача и јунака варира тон и врсте исповједног, анегдотског и сентименталног казивања. Развија се приповиједаче као „снажно језичко врело, и то из средишта народне духовности, из његове истинске ковнице“³³. Говорна активност разликује субјективне реакције приповједача и ликова, употребу фразе, пословица, узречица, параболола, гнома, чиме се остварује полифона структура „говора у говору“. Приповједач казује (приповиједа) облицима који надograђују, објашњавају, тумаче („гонетају“) оно што садржи народно искуство. Искази се укрштају, приповједач преноси „што казује пук“ („многи додају снитве, пресказивања, чудеса“³⁴). Ствара се говорни мозаик у приповједном начину на који се евоцира историјско доба, дух времена, политичке прилике, догађаји, ликови. У причи о Шћепану Малом, нпр., приповједач проблематизује етичку раван ликовва („Чисто два три од њих знали су да је он лажац, али опет реку:

²⁶ Стефан Митров Љубиша, „Шћепан Мали“, у: *Приповијести црнојорске и приморске*, Обод, Цетиње, 2006, с. 31.

²⁷ Тања Поповић, *Наведено дјело*, с. 89.

²⁸ С. М. Љубиша, „Шћепан Мали“, с. 31.

²⁹ Исто, с. 32.

³⁰ Исто, с. 34.

³¹ Исто.

³² Исто.

³³ Ново Вуковић, „Приповијести црнојорске и приморске Стефана Митрова Љубише“, предговор у: Стефан Митров Љубиша, *Приповијести црнојорске и приморске*, Обод, Цетиње, 2006, с. 7.

³⁴ Исто.

‘Ми се прођимо поповске владе, њим ћемо плашити народ, а он ће играти како ми успјевамо’³⁵) и говор сугестивно структуриране мисли. Ефекат усмене и изговорене ријечи актуализује приповједачево „свједочење“ збивања у времену којем не припада, али га у тексту ствара и „види“ у оквиру патријархалне радње. Она није дата у прошлом времену, већ у садашњем, иако се односи на прошлост. („Ту падну одсвакуд слијепци, који уз гусле пјевају јуначке пјесме, пропаст српскога царства и погибљу српске госпоштине. Народ се свије око пјевача да чује и упамти пјесму, многи уздишу и плачу, а сви кипе. Иза бојне службе и ручка, момчад баца се каменом с рамена, скаче, игра, гради капе, сијече од једног маха говедима главе у опклад, води коло око цркве; а старци посједају по пољани и разговоре воде.“³⁶) Приповједачким презентом прошлост постаје латентна садашњост у теми случаја и могућности да се судбина лажног цара универзализује у односу на самозванство трагикомичне фигуре о којој приповједач, из перспективе новог доба, „разговара“ с др Валтазаром Богишићем. Сумња да Шћепан Мали није оно за шта се издаје („Ти нијеси то, колико ни ја лијечник“³⁷) не угрожава стварност, нпр., у захтјеву Турака да Црногорци предају Шћепана Малог. Док га Беглербег тражи, Црногорци га скривају („У вас, у Црногораца, кад људи полуде, народ их крсти царевима или свечевима“³⁸). Виртуелна стварност руског цара постаје видљива формом пародијског онеобичавања. Шћепан Мали одриче кривицу лажног представљања („Ја нијесам могао свијету затворити убрусом уста да ме не крсти како сам хоће“³⁹), док, у исто вријеме, чин и доживљај преваре активирају снижавање преваранта („на покренута зеца свако пашче штекће“⁴⁰). Ипак, неизвјесност положаја и важности јунака варира улогу „руског цара“ („Да он није цар, не би га генерал припео да врх њега стоји“⁴¹), коју, опет, не потврђује Теодосије ријечима да се Турцима не може предати оно чега нема. Ауторову мисао о трагици Шћепана Малог наслеђује пословица

³⁵ Исто, с. 41.

³⁶ Исто.

³⁷ Исто, с. 43.

³⁸ Исто, с. 51.

³⁹ Исто, с. 55.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Исто.

„Али правога напретка без муке нема!“⁴², која се, у перспективи откривања, тиче епилога и сазнања лажног идентитета.

Да је оријентација приповједача на „туђу“ ријеч оспољена перспективом „реалистичког и критичког индивидуализма“⁴³, говори прича *Кањош Мацедоновић*. Причу из петнаестог вијека детерминише легенда о јунаку, с инверзијом теме о хероју. Већ је примијећено да „нека несвакидашња, здрава и крепка, духовна зрачност лебди као ореол око готово сваке Кањошеве ријечи“⁴⁴, и да је умјетничка структура казивања естетски изразита по дефигурацији усмене приче о јунаку. У Љубишиној причи, стога, ријеч је о ауторски „поунутрашњеном“ и „аутохтоно уобличеном приповедном свету“⁴⁵, којим приповједач и ликови граде свој „сказ“ — причу коју обликује и карактерише искуство јунака. Прича је концентрисана на догађај из прошлости и на нетрадиционалну слику хероја, с ослонцем на врцави дух Кањошеве досјетљивости и мудрости. Приповједач отвара причу („има[м] да прича[м] доста, ако ви не досади слушати“⁴⁶) и с улогом причаоца описује и карактерише предмет казивања. Приповједач прелази на тачку гледишта јунака, његова ријеч инкорпорирана је у перспективу лика који говори о себи у првом („[...] а ја сам се предао дужду да му тобож не дам ништа, него да му руку цјеливам, а он да ме брани од Турака“⁴⁷), и у другом лицу: „онако помамљен, по граду обијај и вратоломњај“. Разноликост приповиједања огледа се у очућавању начина на који се доживљавају појаве и ситуације („Уљегне у једну собу и доведе једног човјека суха и висока, као да су га из гроба вадиле“⁴⁸), и на који се карактеришу ликови („хромац у зеленој хаљини као гуштерица“⁴⁹), институције („четрдесетина“⁵⁰). Кањош Мацедоновић не припада млетачкој култури и он је описује с иронијом, недоумицом и неизвјесношћу или субјективним реакцијама и одређењима. Оне су

⁴² Исто, с. 58.

⁴³ Јован Делић, *Наведено дјело*, с. 645.

⁴⁴ Љубомир Зуковић, „Вјештина казивања народне повјеснице“, у: Стефан Митров Љубиша, *Кањош Мацедоновић и грује приповијесци*, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1980, с. 22.

⁴⁵ Тања Поповић, *Наведено дјело*, с. 90.

⁴⁶ Стефан Митров Љубиша, „Кањош Мацедоновић“, у: *Приповијесци црногорске и приморске*, Обод, Цетиње, 2006, с. 76.

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ Исто, с. 77.

⁴⁹ Исто, с. 76.

⁵⁰ Исто.

хуморне и сатиричне, с гротескним спојевима утисака и извјештаја о Млечима. Кањошева ријеч се дијалогизује изнутра: „Не питам те за те беспослице (чуј беспослице)⁵¹, јер се активира према тренутку причања. Уметнути дио реченице, „чуј беспослице“, у духу сказа као говорног чина, отвара перспективу наратера, оног којем је казивање усмјерено и, тим поводом, наглашено. Сказ као индивидуални чин казивања о Кањошу односи се и на својства Кањошевих реплика, на интерпретацију околности млетачког система. Исто тако, примјетна је трансформација његове статусне ситуације, на почетку, и његове етичке доминације, на крају. Слушаоци Кањошевог искуства, а потом и читаоци, слиједе начин млетачког игнорисања Кањоша, а потом и тренутке његовог прослављања. На драматуршки разуђеном простору драматичних преокрета, тежиште наратије има усменост Кањошеве приче („Сви се око мене окупе као тице око ћука, да ме гледају и хаљине пипљу. Ах, леле да бјех височији⁵²) и визуелно онеобичавање млетачког владара („[...] испаде дужд. Тек га виђех рекох себи: овај не може ни репа вући камоли да мегдан дијели⁵³). Кањош репрезентује пучки доживљај и зато он дјелује као „фолклорни облик, говорни монолог који је конституенс усменог народног стваралаштва⁵⁴. Тим начином, тема Паштровића и Млечана рефлектује млетачку политику интереса („Лијепо ли ова господа мажу и шарају“) и етичку перспективу Кањоша Мацедоновића који се не бори ни за награду, ни за дуждеву ћерку, већ за слободу свог народа („Ја нијесам дроблио ни пјан био — вели он млетачком судији — него лијепо говорио, љепше него ви сад⁵⁵). Кањош прича „лијепо“, што говори да се суштина његовог казивања налази у духовној и етичкој надмоћи причаоца („Не питај ме како је Венеција своју ријеч одржала, и како је мало-помало крњила и постризала ове уговорене слабоштине; то знаш и сам, или се лако досјетити можеш⁵⁶). Кањошева ријеч је директна, истинита, детаљима стилизована, умјетнички одређена формом монолога, доживљеног говора, дијалога, гномског и пословичног говора. Ауторова усмјереност на ријеч „из главе цијела народа⁵⁷“ формирала је ви-

⁵¹ Исто, с. 78.

⁵² Исто, с. 79.

⁵³ Исто.

⁵⁴ Tihomir Brajović, *Poetika žanra*, Narodna knjiga — Alfa, Beograd, 1995.

⁵⁵ Стефан Митров Љубиша, „Кањош Мацедоновић“, с. 78.

⁵⁶ Исто, с. 75.

⁵⁷ Исто, с. 81.

шегласје у ширем смислу. „Један од суђа“⁵⁸ говори логиком опреза и страха од изазова („Мрнари иду само на мрнарицу, јер им је милије лијенити по бродовима него доље дома земљу копати, а ви говорите да их дижу. То су пребацивања, него се прођите јунаштва и зле среће, а држите што сте ухватили“⁵⁹). Мотив Кањошеве храбрости, тако, добија мотив „силе азијатске“, као одговор на пријетње и опасности. Исто тако, под „азијатском силом“, у ријечима паштровског судије, земаљске размјере патње одређене су у реченици: „Запад стријепи, а Исток стење“⁶⁰. Паштровић опомиње да „ако не би млетачке помоћи, остадосмо рајом до вијека“⁶¹, што снажније апострофира „мегдан јуначки“, али не између снагом надмоћног, већ умом моћног и мудрог, а физички неугледног јунака, чија снага лежи у његовој вјештини и досјетљивости, доминантнијим од физичке моћи одметнутог Млечанина. Говор народних изрека („Не мјере се људи пеђу но срцем и памећу“⁶²), утисака и реакција („Стаде Брачанин да приповиједа како се нека чоечетина фурланска одметнула дужду и поаинила“⁶³), ироничних досјетки („Моја господо, бољи и виши пођоше бољијема и вишијема, а ја једва вас допадох!“⁶⁴), хуморних реплика („Мучи, рђо; ти нијеси јунака јошт ни видио, камо ли убио, него баџи ту палошину да ти вежем руке наопако, да те водим дужду, е да му се смилује и да ти опрости кад те таква види“⁶⁵), чини да се објективна реалност мозаички реализује. Приповједачев закључак: „Како су чинили, тако су обршили“⁶⁶, синтетизује хронотоп „говорних формула из свакодневне комуникације обичних људи“⁶⁷.

Теме народног живота у ширем оквиру угрожене егзистенције садрже искуство политичких и историјских прилика. Прича о Кањошу Мацедоновићу синтетизује хуморну десакрализацију епски узвишене теме јунаштва, а приповијест о Шћепану Малом — хронолошки детерминисан тренутак лажног представљања. Љубиша

⁵⁸ Исто, с. 80.

⁵⁹ Исто, с. 81.

⁶⁰ Исто.

⁶¹ Исто, с. 81.

⁶² Исто, с. 77.

⁶³ Исто.

⁶⁴ Исто, с. 82.

⁶⁵ Исто, с. 83.

⁶⁶ Исто, с. 85.

⁶⁷ Марко Недић, „Приповетке Стефана Митрова Љубише“, у: Стефан Митров Љубиша, *Кањош Мацедоновић и друге приповећке*, СКЗ, Београд, 2001, с. 82.

захвата усмене и писане изворе о Шћепану Малом, с тим што историјски основ поетски усложњавају народне изреке, пословице, уметнути коментари, најчешће у парентезама. Интерпретативна функција усмене ријечи да казује „догађања и људе“ и наративна функција текста да „преводи идеје и теме“⁶⁸, упућују на избор функционалних стилова, од којих је сказ најприсутнији тамо гдје се „интензивно опонаша усмена реч“⁶⁹. Фолклорни модел приповиједања учинио је да се о догађајима и ликовима говори комбинацијом приповиједања и „причања“, коришћењем фразеолошки различитих израза, од пословица, „свједоџби“, „казивања врсника“ до извјештаја и писама. Паралелизам историјски великих тема прати сасвим обичан, а реалистички мотивисан, и оправдан, став приповједача, сагласан мишљењу лика („Као што је Теодосија напријед погодио, Русија се помири са Турчином без Црне Горе“⁷⁰). Приповиједање о Шћепану Малом даје илузији приповиједања цјеловиту представу о јунаку („Шћепан Мали, и по свједоџби, дуждевих људи, и по писмима Долгоруковијема, и по казивању врсника му, био је човјек здравог разума, умјерене речитости, врле разборитости и доброга срца [...]“⁷¹). Стефан Митров Љубиша, „и лексиком и разговорним приповиједањем и замишљањем имагинарних сабесједника и слушалаца инсистира на казивању, на аудитивном а не визуелном карактеру своје наратије [...]. Уху, а не оку намијењено је Љубишино приповиједање“⁷². Оно је у приповијести *Скочићевојка*, паштровској причи „измаком петнаестог вијека“, такође у духу усменог модела наратије. Он се заснива на непосредности и „реконструкцији хипотетичних хронотопа фолклорног причања“⁷³. Улога наратора је да својом приповједачком позицијом успостави „сазнајно-уметнички однос према стварности као предмету уметничке трансформације и према уметности као стварности другог степена“⁷⁴. Сазнајно поље Љубишиног приповиједања настајало је

⁶⁸ Драгана Вукићевић, *Писмо и њрича. Српска реалистичка њриповејка и фолклорна ѡрадиција*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2006, с. 13.

⁶⁹ Исто.

⁷⁰ Стефан Митров Љубиша, „Шћепан Мали“, с. 57.

⁷¹ Исто, с. 58.

⁷² Воџидар Пејовић, *Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише*, Svjetlost, Sarajevo, 1977, s. 140.

⁷³ Драгана Вукићевић, *Наведено дјело*, 154.

⁷⁴ Цитат Бојана Ничева, према: Драгана Вукићевић, *Наведено дјело*, с. 154.

из говора „на народну“, који у свом умјетничком облику одређује комуникација између наратора, оног који казује, и наратора, оног којему се обраћа. Избор теме из народног живота учинио је да се фолклорни амбијент приче потврђује односом причаоца према слушаоцу. Он је замишљени саговорник и у односу на њега усмени начин преношења приче успоставља књижевни дискурс у којем се укрштају елементи сказа, односно елементи „бапске басне“, „јуначке пјесме“, „тужбалице“. Народни живот је наслеђе Љубишиног погледа на свијет, а судбина јунака — једна од перспектива народа у односу на његов социјални и други статус у оквиру групе и колектива: Паштровића, Млечана, Турака, Угара. Исто тако, архетипски контекст зле маћехе, лијепе пасторке, ружне ћерке, заљубљеног младића и умјетничка транспозиција легенде учинили су да се судбине јунака одвијају у односима причања и приче, казивања и приказивања. Тим начином аутор укршта легенду и приповједну реалност. Он „руководи“ причом, сегментује њене тематске дјелове („И овдје нам треба малко уминуту главну повијест“⁷⁵), позива се на другог наратора („Повиједа Трогиранин Ћипико, који је галиком у тој рати заповиједао [...]“⁷⁶), приповиједа о Стевану Штиљановићу. Између оног што је у усменој традицији приче и оног што приповједач говори, осамостаљује се ауторов доживљај људске несреће („Овај се рт и дан данашњи зове Скочидјевојком, и ко се гођ првом пода њ вози, чује мрнаре гдје повиједају жалосну судбу несретње Руже, ако се је и повијест помрсила и покварила, ходећи с уста у уста“⁷⁷), као и умјетнички облици дескрипције. Све што се тиче наратива тиче се карактеризације и описа који се, такође, тичу приповједачевог начина на који он преноси особине јунака. Ријеч је о „различитим системима који су у усменој комуникацији у непрестаној интеракцији, у писаној [су] обједињени дескрипцијом, ‘преведени’ у опис“⁷⁸. Усменост и његово превођење у литерарну форму говори да „сказ више није био само транспозиција и трансформација фолклорног модела приповедања већ је постао нов начин приповедања“⁷⁹. Важно је примјетити да се

⁷⁵ Стефан Митров Љубиша, „Скочићевојка“, у: *Приповијести црногорске и приморске*, Обод, Цетиње, 2006, с. 104.

⁷⁶ Исто, с. 113.

⁷⁷ Исто, с. 126.

⁷⁸ Драгана Вукићевић, *Наведено дјело*, с. 155.

⁷⁹ Исто, с. 158.

новина тиче умјетничке структуре у којој је особина сказа ишла у правцу ауторовог избора — да традицији испривовиједаног да нови облик. Он то чини приповједачком самосвојношћу, изразитом причалачком инвенцијом, која дијалогизује и варира „наративне и метанаративне нивое, говор лика и говор приповедача, говор приповедног и доживљајног ја“⁸⁰. Наративни потенцијал усменог у писаном тексту тиче се израза у којем се развија ауторов потенцијал реалистичког и романтично испричаног догађаја. Прича, тим начином, одржава дух Љубишине визије, кристализоване на усменој традицији. Иако овај писац није полагао „[...] много на композицију, на јединство у причању“⁸¹, на „одвајању ‘главног од споредног’“⁸¹, што иде у прилог енергији причања у форми сказа, Љубиша својим приповијестима индивидуализује умјетничку структуру чувања народне традиције. Вуковско и хердеровско схватање народне традиције допринијело је Љубишиној идеји „корисне“ књиге и, много више, култури умјетнички обликоване стварности. У домену сказа остварена је умјетничка стилизација „народног говора“ и, значајније, умјетничка трансформација усмене, „туђе ријечи“ („Оријентација на усменост без оријентације на туђу ријеч није у стању да створи двогласну ријеч“⁸²). Двогласна ријеч се у Љубишиној прози може посматрати „као систем“ народног говора на нивоу приповиједања. Како је сказ „посредно говорење, не на језику већ кроз језик и кроз њуђу језичку средину“⁸³, у Љубишиној прози језичко „посредовање“ тиче се аутора, приповједача и ликова који у приповијести *Скочићевојка* оглашавају несрећну судбину девојке и младића из више „повиједања“⁸⁴ и казивања. Језичка интерференција огледа се у казивању ликова, а њихове судбине — у ауторовом разумијевању правде за јунаке који су чинили зло. Приповједна визуализација Бога апострофира правду („Ако сте и бољи и јачи, Бог је врх свију“⁸⁵) и Љубишин начин да искуство приповиједања универзализује.

Бахтинова мисао да је сказ „удаљавање од емпиријске стварности приказаног језика“ и „уздицање језичких момената до

⁸⁰ Исто, с. 160.

⁸¹ Марко Недић, *Наведено гјело*, с. 19.

⁸² Јован Делић, *Наведено гјело*, с. 646.

⁸³ Исто.

⁸⁴ Стефан Митров Љубиша, „Скочићевојка“, с. 113.

⁸⁵ Исто, с. 132.

симбола⁸⁶ показује да у Љубишином случају ријеч и језик приче одговарају ауторовој визији и интерпретацији паштровских прилика, ликова из историје и народне приче. Присуство разговорних облика нарације, с елементима комичних ефеката и трагичним судбинама јунака с негативним искуством, показује да и друге приповијести, *Пој Андоровић нови Обилић, Крађа и њрекрађа звона, Проклејии кам, Горде, или како Црнојорка људи, Суд добрих људи*, имају особине сказа према мотивацији усмене, а у писаној форми обликоване нарације. Причање ликова не излази из регистра књижевног језика, оно је стилогена вриједност фолклорног реализма и говорне традиције. Ријеч и казивање приповједача и ликова учинили су да је код Љубише „присутна изнијансираност приповедачке прозе тоновима сказа“⁸⁷ управо зато што оним што пружа оглашава „светлост стваралачке индивидуалности“⁸⁸. Индивидуалност приповиједања учинила је да народна традиција „оваплоћује норму општеприхваћеног језика“⁸⁹. Рецепција патријархалног народног говора дио је поетике сказа која подразумева особине књижевног језика.

У *Причањима Вука Дојчевића* казивања („облици говора“) чувају „жив говор човека из народа“ и усмену форму народне традиције. У тридесет и седам поглавља, топос усменог опредјељује елементе сказа. Монолошка форма приповиједања опредјељује динамизам јунакових субјективних коментара и закључака. Присуство пословица, пошалица, поређења, алегорија, хумора, трагикомичних спојева узвишеног и ниског, гради свијет „земљака“ и „туђина“ у специфичности усмене „каже“, која Вука Дојчевића, у улози свједока и учесника догађаја, уводи у структуру сказа. Искуство егзистенције садржи мисао аутора и контемплацију којом заводи слушаоца/читаоца („чујте ову“) и уводи га у лудичку димензију приче, у епску и онтолошку димензију причања. Причања, тим начином, садрже најшире схваћен универзум у којем, као у причи, постоји изузетност спознаја и сазнања.

⁸⁶ Јован Делић, *Наведено гјело*, с. 647.

⁸⁷ Viktor Vinogradov, *Navedeno djelo*, s. 85.

⁸⁸ Исто.

⁸⁹ Исто.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Вукићевић, Драгана, *Писмо и њрича. Српска реалистичка њриповејтка и фолклорна традиција*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2006.
- [2] Вуковић, Ново, „Приповијестии црнојорске и њриморске Стефана Митрова Љубише“, у: Стефан Митров Љубиша, *Приповијестии црнојорске и њриморске*, Обод, Цетиње, 2006, с. 7–26.
- [3] Делић, Јован, „Бахтинова теорија дијалога и питања поетике сказа“, *Књижевна историја*, 100 (1996), 627–649.
- [4] Ејхенбаум, Борис, „Како је написан Гогољев ’Шињел’“, *Лейбойис Мајице српске*, 143, књ. 400, св. 5 (1967), 398–413.
- [5] Еллермејер-Животић, Олга, „Сказ — место сукоба двају језика као израза различитих система смисла и вредности“, *Славистика*, V (2001), 257–265.
- [6] Зуковић, Љубомир, „Вјештина казивања народне повјеснице“, у: Стефан Митров Љубиша, *Кањош Мацеџоновић и друје њриповијестии*, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1980, 5–26.
- [7] Ивановић, Радомир В., *Казалице Стефана Мићрова Љубише*, ЦАНУ, Подгорица, 2018.
- [8] Јеремић, Љубиша, *Глас из времена. Ојлеџи и кријиике*, БИГЗ, Београд, 1993.
- [9] Љубиша, Стефан Митров, *Дјела*, књ. I, Обод, Цетиње — Културни центар, Будва (s. apo).
- [10] Љубиша, Стефан Митров, *Дјела*, књ. III, Обод, Цетиње — Културни центар, Будва (s. apo).
- [11] Љубиша, Стефан Митров, *Приповијестии црнојорске и њриморске*, Обод, Цетиње, 2006.
- [12] Недић, Марко, „Приповетке Стефана Митрова Љубише“, у: Стефан Митров Љубиша, *Кањош Мацеџоновић и друје њриповејтке*, СКЗ, Београд, 2001, 77–82.
- [13] Поповић, Тања, *Сџрајтеије њриповеџања*, Службени гласник, Београд, 2011.
- [14] *Стефан Мићров Љубиша; Марко Миљанов*, прир. Л. Томић, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад, 2017.
- [15] Bahtin, Mihail, *Problemi poetike Dostojevskog*, prev. M. Nikolić, Nolit, Beograd, 1967.
- [16] Bahtin, Mihail, *Marksizam i filozofija jezika*, prev. R. Matijašević, Nolit, Beograd, 1980.
- [17] Brajović, Tihomir, *Poetika žanra*, Narodna knjiga — Alfa, Beograd, 1995.
- [18] Pejović, Božidar, *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše*, Svjetlost, Sarajevo, 1977.
- [19] Vinogradov, Viktor, „Problem skaza u stilistici“, *Polja*, LIV, broj 458, jul – avgust (2009), 75–85.
- [20] Vuković, Novo, *Prispovijedanje kao opsesija*, Obod, Cetinje, 1980.

Lidija TOMIĆ

POETICS OF THE NARRATIVE IN THE PROSE
OF STEFAN MITROV LJUBIŠA

Summary

This paper analyses the poetics of the narrative in the prose of Stefan Mitrov Ljubiša correlating with the features of this literary form. The author starts from the standpoints of Eichenbaum, Vinogradov, Bakhtin, Russian authors, and from the structures of the oral storytelling in artistic prose. The mode of this narrative defines the forms of monologue and the subjective perspective of the narrator and characters, which is why the poetics of the narrative makes bonds with storytelling and interpretation of the narrative's object as a form followed by the use of proverbs, idioms, aphorisms, gestures and other forms of artistic estrangement.

Key words: *narrative, story, storytelling, narrator, oral folk storytelling tradition, speech, language, interpretation*